

Sovjets arvlösa barnbarn?

Den ryska diasporans politiska och kulturella situation i
dagens Lettland

Abstract

The aim of this study is to examine the political and cultural situation of the Russian speaking minority, who remained in the Baltic states after the fall of the Soviet Union. This essay is based on previous research and theories regarding the Diaspora politics in order to understand the underlying reasons for the political dissatisfaction of the Diaspora. The research findings show deficiencies in the Latvian normalization process which are historically and culturally conditioned and that there are significant ethnic differences between the Latvian majority and the Russian-speaking minority. The study confirms Diaspora research and theories regarding the need for territorial belonging and national cohesion as a prerequisite for the Diaspora's ability to integrate into the nationalized homeland. The Soviet occupation of Latvia constitutes the fundamental reasons for the Latvian governments reluctance to include the Diaspora in their nation-building process after its independence. The external homeland Russia and Russian culture has become a substitute for the cultural rootlessness of the Diaspora. Russia's military actions in the surrounding countries and political propaganda in Latvia have negatively effected the integration of the Diaspora. These actions are today considered a potential challenge to Latvian democracy.

Nyckelord: Diaspora, politiskt missnöje, identitet, utanförskap, Sovjetunionen, Lettland, Ryssland, Baltikum, integration, diasporateori, postsovjetiska stater, ryska minoritetsgrupper

Antal ord: 10190

Innehållsförteckning

1	Introduktion	1
1.1	Inledning	1
1.2	Problemområde och tidigare forskning	2
1.2.1	Diasporans systemstöd och demokratiattityd	2
1.2.2	Tabell 1	2
1.2.3	Tabell 2	3
1.2.4	Lettland i fokus	4
1.3	Syfte och frågeställning	5
2	Uppsatsdesign	6
2.1	Metod och avgränsning	6
2.2	Material	7
3	Teori	8
3.1	Diasporapolitisk teori	8
3.1.1	Identitet, lojalitet och behov av samhörighet	8
3.1.2	Det nationaliserade hemlandet	9
3.1.3	Det externa hemlandet	10
3.1.4	Diasporapolitisk teori i en postsovjetsk lettisk kontext	11
4	Empirisk undersökning	13
4.1	Den historiska kontexten och uppkomsten av rysk diaspora	13
4.1.1	Spåren av sovjetiseringen i dagens Baltikum	13
4.1.2	Självständighetens dubbla offerroller	15
4.2	Integration, identitet och samhörighet	15
4.2.1	Diasporans (icke-)medborgarskap	15
4.2.2	Språkrättigheter	17
4.2.3	Skilda historiebeskrivningar och oeniga kollektiva minnen	19
4.3	Kulturell identitet och politisk lojalitet	19
4.3.1	De ryska medierna och ”den ryska världen”	20
4.3.2	Politisk representation och (o)tillfredsställelse	20
4.3.3	Rysskräck och ”Putins femte kolonn”	22
5	Analys	23
5.1	Diasporans politiska missnöje	23
5.2	Det nationaliserade hemlandets territoriella inkludering och nationella integrering av diasporan	24

5.2.1	Diasporans territoriella tillhörighet i Lettland	24
5.2.2	Diasporans nationella samhörighet i Lettland	25
5.3	Diasporans attraktion och repulsion gentemot hemländerna	26
5.4	Rysslands intresse och ansvar för diasporan.....	27
6	Slutsats	29
7	Referenser	30

1 Introduktion

1.1 Inledning

Sovjetunionens upplösning 1991 kom att bana väg för en rad demokratiserings- och nationsbyggnadsprocesser i Europa. För de baltiska länderna innebar sammanbrottet en återgång till självständighet efter en lång period präglad av rysk och sedermera sovjetisk ockupation. Ett omfattande sovjetiskt arv levde dock kvar i Baltikum – genom de ryskspråkiga före detta sovjetmedborgarna (Ekman, 2015:143-4).

Denna så kallade ryska diaspora hamnade i skiljelinjen mellan öst och väst. Under kort tid kom denna grupp att erfara omfattande förändringar under de baltiska ländernas västinriktade transformation från kommunistiska sovjetrepubliker till självständiga demokratiska republiker med stark integrering i såväl EU som NATO (Ehrin, 2007:2,15; Svenska UD, 2010).

Under våren 2015 publicerade forskningsinstitutet Nordiskt Østforum en grundlig, och delvis alarmerande, opinionsundersökning beträffande systemstöd och demokratiattityder i Baltikum. Denna uppsats tar avstamp i en kvantitativ datainsamling som indikerar ett utbrett politiskt missnöje hos den ryska diasporan i de baltiska staterna, inte minst i Lettland som i alla avseenden utmärker sig på ett intressant sätt i undersökningen (Ekman, 2015:150-160).

Den ryska diasporan i Baltikum utgörs av drygt en miljon människor. I Lettland tillhör 34% av den lettiska befolkningen den ryskspråkiga minoriteten, och 14% av befolkningen består av ryskspråkiga icke-medborgare. Andelen rysk diaspora i Estland är 26%, men enbart 5% i Litauen (CSB, 2015; Ekman, 2015:145-6).

Vikten av att undersöka den politiska och kulturella situationen för diasporan grundar sig i diasporapolitikens grundläggande antagande om minoritetsgruppers behov av territoriell tillhörighet och nationell samhörighet. Bortsett vid situationer då förhållandet mellan Ryssland och väst blir ansträngt tycks den ryska diasporan ha glömts bort av omvärlden (Sheffer, 2007:225-7).

Dessutom stärks relevansen för undersökningen av att Rysslands militära aggression i närområdet – vilken motiveras med behovet av att skydda ryska intressen och *landsmän* i dess nära grannland – samt Rysslands uttalade hot mot Baltikum under senare tid (SVT, 2014; Ryska UD 2015).

1.2 Problemområde och tidigare forskning

I detta avsnitt presenteras datainsamlingen som sammanställs av Nordiskt Østforum och Baltic Barometer under 2015 och som utgör grunden för problemformuleringen i denna uppsats. Det centrala i studien rör de baltiska majoritets- och minoritetsgruppernas uppfattning om dagens situation i relation till tidigare tidsperioder under 1900-talet, samt gruppernas attityder till demokratiska respektive icke-demokratiska styrelseformer. Materialet samlades in under våren 2014 (Ekman, 2015:143-165).

1.2.1 Diasporans systemstöd och demokratiattityd

På frågan om när det i det egna landet – Estland, Lettland eller Litauen – var som bäst hade respondenterna fyra svarsalternativ att välja mellan: *Mellankrigstiden* (1918-1939), *Sovjettiden* (1940-1991), åren *1991-2004* (vilket motsvarar tiden från Baltikums självständighet fram till dess EU- och NATO-inträde) samt *Dagsläget*, vilket motsvarar tiden före våren 2014 då opinionsundersökningen gjordes (Ekman, 2015:143,150-1).

Lettland utmärker sig på ett intressant sätt i *Tabell 1* i relation till övriga baltstater genom att deras stöd för *Dagsläget* respektive tiden och utvecklingen efter Sovjetunionens fall är påfallande lågt. Enbart 7% av den ryska diasporan i Lettland och 19% av den lettiska majoritetsbefolkningens identifierar *Dagsläget* som landets bästa tid. I Estland och Litauen – hos såväl majoritets- som minoritetsgruppen – är stödet för dagsläget större och siffrorna påvisar till och med en positiv attitydutveckling för tiden efter självständigheten (Baltic Barometer, 2014; Ekman, 2015:151-2).

1.2.2 Tabell 1

Den ryska diasporans (och den etniska majoritetens) uppfattning om när det var som bäst att leva i det nationaliserade hemlandet Lettland.

	Estland	Lettland	Litauen
Mellankrigstiden:	2 (20)	14 (31)	3 (7)
Sovjettiden:	56 (11)	66 (27)	59 (35)
1991-2004:	20 (31)	13 (22)	18 (25)
Dagsläget:	21 (38)	7 (19)	20 (33)
	100%	100%	100%

Källa: Baltic Barometer (2014). Svaren är beräknade i procent. Siffrorna inom parentes är den etniska majoritetens svar på samma fråga. I undersökningen deltog 1500 respondenter i varje land, varav 1000 tillhör majoritetsgruppen och 500 den ryskspråkiga minoritetsgruppen.

Den lettiska majoritetsbefolkningen uppger att *Mellankrigstiden* var landets storhetstid, medan diasporan påtagligt visar stöd för *Sovjettiden*. 66% av diasporan i Lettland uppgav detta svar. I Estland och Litauen är stödet för *Sovjettiden* hos diasporan i inte riktigt lika starkt, och siffrorna för majoritetsbefolkningen är betydligt lägre i samtliga länder (Ibid).

Från diasporans uppfattning om *Sovjettiden* i Lettland som den bästa på 66%, sjunker siffran till 13% beträffande tiden mellan 1991-2004, för att ytterligare sjunka till 7% för *Dagsläget*. Motsvarande siffror för majoritetsbefolkningen i Lettland är 27%, 22% samt 19% (Baltic Barometer 2014; Ekman, 2015:151-3).

En studie av opinionssiffrorna i relation till respondenternas ålder – med generationsgrupperna 15-29 år, 30-49 år samt 50-74 år – visar ett generationsmönster där äldre respondenter är mer benägna att uppfatta *Sovjettiden* som den bästa tiden, medan de yngre är mer benägna att uppfatta *Dagsläget* som landets bästa tid. I motsats till övriga baltstater tenderar den yngre generationen att följa samma åldersmönster som de äldre generationerna med lågt stöd för *Dagsläget*. (Baltic Barometer, 2014; Ekman, 2015:155-7).

Om man endast ser till den till den yngre generationens uppfattning om *Dagsläget* blir det påtagligt att det råder någon form av missförhållande i Lettland. Detta illustreras i *Tabell 2*.

Trots att den yngre generationen var max sex år gammal när Sovjeteran upphörde uppgav 53% av den unga diasporan i Lettland att *Sovjettiden* var den bästa. Enbart 22% ansåg att tiden mellan 1991 och 2004 var den bästa, och 9% att *Dagsläget* var landets bästa tid (Baltic Barometer, 2014; Ekman, 2015:155-7).

Situationen är den omvända i Estland och Litauen, som dessutom har en positiv attitydutveckling från självständigheten tills idag. När enbart 9% av den ryska diasporan i Lettland uppger att *Dagsläget* var landets bästa tid, uppger 43% i Estland respektive 38% i Litauen stöd för samma tid (Ibid).

Att stödet för *Sovjettiden* är så pass hög hos den unga diasporagenerationen i Lettland – omkring 20 procentenheter högre än i Estland och Litauen – och samtidigt har ett så utmärkande lågt stöd för *Dagsläget* ger intryck av ett kraftigt missnöje med den politiska utvecklingen i landet (Ibid).

1.2.3 Tabell 2

Den ryska diasporan uppfattning om när det var som bäst att leva i det nationaliserade hemlandet Lettland, sett till enbart åldrarna 15-29 år.

	<u>Estland</u>	<u>Lettland</u>	<u>Litauen</u>
Mellankrigstiden:	3 (12)	16 (23)	6 (4)
Sovjettiden:	29 (6)	53 (18)	34 (17)
1991-2004:	25 (29)	22 (34)	22 (32)
<u>Dagsläget:</u>	<u>43 (53)</u>	<u>9 (26)</u>	<u>38 (47)</u>
	100%	100%	100%

Källa: Baltic Barometer (2014). Svaren är beräknade i procent. Siffrorna inom parentes är den etniska majoritetens svar på samma fråga. I undersökningen deltog 1500 respondenter i varje land, varav 1000 tillhör majoritetsgruppen och 500 den ryskspråkiga minoritetsgruppen.

I samma datainsamling undersöks majoritets- och minoritetsgruppernas attityder till demokrati respektive icke-demokrati, samt deras stöd för alternativa icke-demokratiska styrelseformer. Också i detta avseende utmärker sig Lettland, och inte minst den ryska diasporan i Lettland, genom att visa lägst stöd för demokrati som ett styrelseskick att föredra, och samtidigt högst stöd för ett auktoritärt alternativt styrelsesätt (Ekman, 2015:153-4; Baltic Barometer, 2014).

Det starkaste stödet för demokrati som styrelseform återfinns hos de baltiska majoritetsgrupperna, dock inte lika starkt hos den lettiska majoritetsgruppen. Diasporan har större benägenhet att ge stöd för ett auktoritärt styrelseskick framför ett demokratiskt (Ibid).

Det icke-demokratiska regimalternativet att ett kommunistiskt styre borde återinföras bejakas av 24% av diasporan i Lettland (jämför i Estland 18% respektive Litauen 14%). Alternativet att göra sig av med parlament och val för att istället låta en stark ledare bestämma och fatta snabba beslut stöds av 62% av diasporan i Lettland (jämför Estland 39% respektive Litauen 45%). Stödet hos majoritetsgrupperna är nästintill obefintligt (Ekman, 2015:154-6).

Trots att Lettland följer samma åldersmönster som dess grannländer utmärker sig landets respondenter genom att deras stöd för de icke-demokratiska regimalternativen genomgående är procentuellt mycket högre. Dessutom är den yngre generationen i Lettland – både lettisk majoritet och minoritet – den mest benägna generationen att stödja återinförande av kommuniststyre. Därtill bejakade hela 62% av den unga diasporan i Lettland regimalternativet en stark ledare (Ekman, 2015:158-160).

Om man jämför opinionsmätningarna beträffande icke-demokratiska regimalternativ som gjordes i Baltikum 2014 med samma mätning som gjordes 2004 framstår Lettland som det land som förändrats mest och där det politiska missnöjet har ökat som mest: 18% fler hos diasporan respektive 12% hos majoritetsbefolkningen i Lettland föredrar idag en stark ledare, och 5% fler hos diasporan respektive 8% hos majoritetsbefolkningen föredrar idag att ett kommuniststyre återinförs. Siffrorna i Litauen är nästintill oförändrade och utvecklingen i Estland är hos majoritetsbefolkningen positiv och hos minoritetsbefolkningen något mindre positiv (Rose, 2005, Baltic Barometer, 2014).

1.2.4 Lettland i fokus

Det tycks följaktligen råda ett utbrett politiskt missnöje hos den ryska diasporan i Lettland. Då Litauens befolkning enbart utgörs av en bråkdel rysk diaspora – till följd av att landet i motsats till dess baltiska grannländer, har präglats av polsk och inte rysk ockupation före det sovjetiska maktövertagandet – och Estland, i enlighet med denna datainsamling, inte tycks beröras av samma påtagliga politiska missnöje, trots den höga andelen diaspora, kommer enbart Lettland att stå i fokus för denna undersökning (Ekman, 2015:145-6; Svenska UD, 2015).

1.3 Syfte och frågeställning

Den kumulativa undersökning som följer, tar avstamp i det presenterade problemområdet och datainsamlingen. Det finns anledning att på djupet analysera det kvantitativa materialet mot bakgrund av att detsamma är aktuellt och tillför nya fakta till forskningen inom ämnet.

Syftet är att identifiera de etniska skiljelinjer som skönjes i materialet och förstå diasporans politiska och kulturella situation i Lettland. Ambitionen är att förklara de bakomliggande faktorer som kan ligga till grund för diasporans politiska missnöje i landet.

Detta syfte uppfylls genom att söka svar på frågeställningen *vad kan förklara den ryska diasporans politiska missnöje i dagens Lettland?*

2 Uppsatsdesign

2.1 Metod och avgränsning

Forskningens metodologiska utgångspunkt är genomförandet av en kvalitativ fallstudie som tar avstamp i en kvantitativ observation, vilken presentats ovan. Den kumulativa undersökningen har en förklarande ambition och följer delvis en effektanalytisk form med fokus på de politiska och kulturella konsekvenserna för den ryska diasporan till följd av Sovjetunionens fall (Esaiasson, 2012:36-7; Teorell, 2007:27,220). För tydlighetens skull skall framhållas att detta är en enskild fallstudie med fokus på Lettland, och inte en jämförande fallstudie mellan de baltiska länderna.

Ett angeläget och omfattande material ligger till grund för undersökningen för att finna de tänkbara orsaker som kan ligga till grund för det politiska missnöjet hos diasporan. I centrum för detta material står djupintervjuer med diasporagruppen. Därutöver görs en historisk granskning av diasporans uppkomst, djupgående analyser av tidigare forskning, centrala lagtexter och officiella dokument inom den lettiska integrationspolitiken.

Intervjuerna har gjorts på ryska och sammanställs av författaren och journalisten Kalle Kniivilä under våren 2015. Genom dessa intervjuer framkommer de empiriska och subjektiva upplevelser och betraktelser av diasporans politiska och kulturella situation, vilket innebär en bredare förståelse för missnöjet än det som gått att utläsa av statistiska opinionsundersökningar (Esaiasson, 2012:220,288; Teorell, 2007:59-8,88-9).

Det vetenskapliga studiet vägleds av diasporateorins centrala förklaringsfaktorer, vilka främst behandlar diasporans historiska, politiska och kulturella relationer till dess nationaliserade respektive externa hemland. Teorins antagande om diasporagrupperns grundläggande behov av territoriell tillhörighet och nationell samhörighet ökar studiens generalitetsbarhet, vilket medför en djupare inblick och förståelse för den lettiska diasporaproblematiken (Lavrakas,1981:55-66; Sheffer, 2003:121-5; Teorell, 2007:44-8).

Forskningen koncentreras till att studera de lettiska faktorer och ryska aktioner som direkt och indirekt tros ha påverkat diasporans situation och integration i Lettland. Avgränsningen för undersökningen består av noga övervägda val som gjorts i syfte att låta studien fokusera på de huvudsakliga orsaksfaktorerna. Exempelvis har Lettlands ekonomiska utveckling och tillväxt efter systemskiftet varit betydande för landet och utgör i sig en viktig kontext. Den kommer däremot inte att behandlas inom ramen för denna uppsats, där problemen istället fokuserats kring diasporans historiska bakgrund samt dess politiska och kulturella ställning.

2.2 Material

Det empiriska underlag som ligger till grund för denna undersökning utgörs av en bred samling vetenskapliga artiklar, officiella dokument, opinionsmätningar, lagtexter, nyhetsartiklar, statistik och djupintervjuer. I strävan efter att uppnå en så omfattande och tillförlitlig bild av diasporans situation som möjligt är materialet hämtat från såväl västerländska som ryska forskningsinstitut, medier och myndigheter. Detta är centralt då litteraturen och verklighetsskildringarna delvis skiljer sig åt mellan länderna, detta åskådliggörs i forskningen. Litteraturen behandlas därför med en källkritisk medvetenhet, och analyseras även på dess originalspråk: ryska, engelska eller svenska (Esaiasson, 2012:282-3,288-9).

Då den politiska utvecklingen i såväl Baltikum som Ryssland märkbart förändrats under de tjugofem år som löpt sedan Sovjetunionens fall, har ambitionen varit att använda så aktuella och samtida källor som möjligt. Dock beaktas den historiska kontexten, vilken är central för förståelsen av diasporans politiska missnöje (Esaiasson, 2012:284-5).

3 Teori

Diasporapolitisk teori söker klarlägga de förhållanden beträffande en diaspora som ligger till grund för politiskt missnöje. Inom denna teori är främst tre aktörer i fokus: diasporan, det nuvarande hemlandet samt det ursprungliga externa hemlandet. Relationerna mellan dessa kommer att teoretiseras i detta avsnitt (Sheffer, 2003:123-5; Cheskin, 2015:80-2).

3.1 Diasporapolitisk teori

3.1.1 Identitet, lojalitet och behov av samhörighet

Trots att det finns en omfattande forskning rörande diaspora, saknas en renodlad diasporateori. Diasporapolitikens komplexitet rörande minoritetsgruppernas uppkomst och ursprung, relation till dess nationaliserade respektive externa hemland skiljer sig från fall till fall beroende på olika historiska, kulturella, etniska och politiska kontexter (Gruzina, 2011:398; Scheffer, 2003:1,6).

De teoretiska ramverk som används bygger på hypoteser och antaganden som ställs i tidigare forskning. Dessa är inte sällan förenade med socialpsykologiska antaganden om människors behov av kulturell, social, historisk, etnisk eller religiös samhörighet samt territoriell tillhörighet (Ibid).

Generellt konstrueras en social eller medborgarlig samhörighet på två reciproka förutsättningar vilka primärt utgår från en individs eller gruppens vilja och förmåga att identifiera sig med ett samhälle eller gemenskap och dess medborgare eller medlemmar. Därutöver krävs att samhället eller gemenskapen erkänner individen eller gruppen som en del av samhörigheten (Maslow, 1943:371-82; Gruzina, 2011:402-3).

Den samhörighet som diskuteras inom diasporapolitiken utgörs i synnerhet av två samverkande socialpsykologiska faktorer. Den ena berör territoriell samhörighet och rotning, och den andra social och kulturell samhörighet inom territoriet. Enbart en territoriell tillhörighet uppfyller inte kravet på samhörighet, utan det krävs en kombination av båda faktorerna (Lavrakas, 1981:55-62; Gruzina, 2011:398).

Det innebär i praktiken att en individs eller gruppens institutionalisering eller innehav av medborgarskap och pass inte räcker till för att känna gemenskap med samhället den lever i. Det krävs en anslutning och emotionell koppling till medlemmarna inom nationalstaten för att förenas med känslan av ”vi-gemenskap” i den klassiska samhällspolitiska och postkoloniala dikotomin ”vi” och ”den andre” [*We and the Other*]. Denna gemenskap är särskilt svår för icke-medborgare

eller statslösa grupper att inbegripas i (Hedetoft, 2004:26-8; Young,2001:8,59-61).

Då en diaspora består av individer som av olika anledningar lever utanför dess ursprungliga (externa) hemland har gruppen ett behov att finna samhörighet i dess nuvarande (nationaliserade) hemland. Oavsett hur en diaspora har uppkommit – det vill säga vare sig gruppen frivilligt eller av nöd sökt ett nytt hemland, eller om den uppstått till följd av geografisk splittring eller upplösning – är dess lojalitet, vilja och förmåga att integreras beroende av relationen till samt mellan det nationaliserade och externa hemlandet (Cheskin, 2015:80-2; Lavrakas, 1981:55-62).

Diasporans lojalitet är nära sammankopplad med diasporans identitet. Inställningen till assimilering, integration eller separation bottnar i gruppens förhållande till dess gruppidentitet och identifikation med det nationaliserade respektive externa hemlandet. Kollektiva minnen, gemensam historiebeteckning, språk, kulturella eller religiösa traditioner, högtider och seder utmärker diasporans (grupp)identitet (Sheffer, 2004:73,223-230; Schotter,1993:8).

Vidare är diasporans tillfredsställelse eller missnöje beroende av det nationaliserade hemlandets förmåga och intresse av att integrera och tillgodose diasporans politiska, ekonomiska och kulturella behov. Med andra ord är det nationaliserade hemlandets politiska, ekonomiska och kulturella attraktion och repulsion i jämförelse med det externa hemlandet avgörande för diasporans kapacitet och vilja att integreras eller assimileras (Ibid).

Respektive lands faktiska möjlighet eller benägenhet att underlätta dessa behovsfaktorer är således avgörande för diasporagruppens lojalitet och vilja att stadga sig och sträva efter samma ekonomiska, politiska, kulturella och sociala status som medborgarna i det nationaliserade hemlandet. Det gäller också diasporans önskan att migrera/återvända till dess externa hemland eller annat land, eller också separatistiskt organisera sig i syfte att skapa en utbrytarrepublik (Cheskin, 2015:80-2; Sheffer, 2004:243).

Den övergripande svårigheten för diasporagrupper är just dess förhållande till och lojalitet gentemot det nationaliserade respektive det externa hemlandet. Så länge relationen mellan länderna är goda, eller åtminstone neutrala, har diasporan oftast inga stora svårigheter att skapa eller bibehålla en balans mellan deras lojaliteter. Så är inte fallet om spänningar mellan länderna finns eller skulle uppstå. Lojaliteten är ofta skiftande i den bemärkelsen att den kan te sig olika allteftersom det politiska klimatet förändras (Sheffer, 2004:220-6,230).

3.1.2 Det nationaliserade hemlandet

Ett stabilt politiskt system förutsätter medborgare som stöder de grundläggande värderingar och institutioner som utgör kärnan i det politiska systemet. Ett politiskt system som saknar medborgarnas stöd förväntas således fungera dåligt, destabiliseras och kan i värsta fall bryta samman (Ekman, 2015:149).

Svårigheten för länder som inhyser diaspora är att låta den få en demokratisk plats och röst i den politiska atmosfären om den förknippas med en tidigare eller

aktuell fiende. I postkoloniala stater kan det handla om ett betraktande av diasporan som ockupanter eller förtryckare. Det måste förstås i ljuset av att varje lands primära fokus – inte minst nyblivna postkoloniala länder – i första hand ligger på säkerhetspolitiska och ekonomiska intressen (Cheskin, 2015:82; Young,2001:8,57-60).

Ju mer politiskt och ekonomiskt stabilt respektive demokratiskt och tolerant det nationaliserade hemlandet är desto mer säker, trygg och benägen är diasporan att låta sig integreras i landet. Om det nationaliserade hemlandet saknar vilja eller förmåga att tillgodose diasporans politiska, ekonomiska och framförallt kulturella behov i motsvarande bemärkelse som övriga invånare i landet är tendensen att diasporan tyr sig – desto mer – till dess ursprung, kultur, etniska identitet eller externa hemland. Diasporans lojalitet till det nationaliserade hemlandet är således beroende av hur väl landet inkluderar diasporan i gemenskapen. (Sheffer, 2004:162-3, 246;Cheskin, 2015:83-4).

Nationaliserade hemländer strävar i största möjliga mån efter att ha goda relationer till diasporans externa hemland. Främst för att minimera risken för instabilitet och konflikt, men också av rädsla för att diasporan skulle komma att samverka med dess externa hemland. Därmed bör enligt diasporapolitiken även det nationaliserade hemlandet av delvis säkerhetspolitiska skäl beakta diasporan och dess behov för att minska risken för konflikt med det externa hemlandet. Men också för att inte skapa klyftor eller fördjupa eventuell splittring mellan ”vi” respektive ”den andre” inom det nationaliserade hemlandet (Smith,1998:182-4; Sheffer,2004:226-231).

Diasporans lojalitet gentemot det nationaliserade hemlandet kan hamna i konflikt om relationerna mellan det nationaliserade och externa hemlandet skulle bli spända eller direkt hotfulla. Lojaliteten för båda länderna hamnar i kläm. Om det politiska klimatet förändras, kan även lojaliteten hos diasporan förändras. Risken för politiskt missnöje hos diasporan är stor om avstånden mellan ”vi” och ”den andre” ökar. Etniska spänningar mellan grupper kan i sin tur leda till populism, patriotism och nationalism (Sheffer,2004:200; Duvold, 2013: 342-3).

3.1.3 Det externa hemlandet

Diasporagrupper som aktivt lämnat det externa hemlandet till följd av krig, politisk förföljelse, klimatförändringar eller fattigdom, liksom de som uppkommit till följd av geografisk splittring eller ett imperiums sönderfall har alla olika relationer till och förbindelser med det externa hemlandet. Diasporan har inte sällan en rotad benägenhet att sympatisera och förnimma lojalitet med eller söka samhörighet till det externa hemlandet, vilket som nämnts grundar sig i historiska, religiösa, etniska eller kulturella nedärvda band och relationer (Sheffer,2004:11-13,134, 200).

Lojaliteten och förbindelserna med det externa hemlandet är beroende av en rad faktorer som rör det globala och regionala politiska klimatet, men också av den sociala, politiska, ekonomiska och kulturella situationen i det nationaliserade hemlandet. Om diasporan upplever att dessa behovsfaktorer inte tillfredsställs i

det nationaliserade hemlandet, och samtidigt upplever att det är ekonomiskt, politiskt eller kulturellt mer fördelaktigt eller attraktivt att leva i det externa hemlandet är sannolikheten stor att diasporan tyr sig, och om möjligt, söker sig till det externa hemlandet (Sheffer, 2004:123-5; Cheskin, 2015:359-2).

Inte minst har det externa hemlandets ansvar eller intresse för diasporan stor betydelse för diasporans integration i det nationaliserade hemlandet. Detsamma gäller relationerna mellan de respektive hemländerna. Om det externa hemlandet inte känns vid eller uppvisar något intresse eller ansvar för diasporan är sannolikheten för ökad benägenhet till integration eller assimilering hos diasporan i det nationaliserade hemlandet större. Skulle istället det externa hemlandet ha ett intresse och ett uttalat ansvar att försvara och tillgodose diasporans politiska, religiösa, etniska eller kulturella rättigheter ökar diasporans lojalitet gentemot det externa hemlandet. Det kan i sin tur minska sannolikheten till benägenhet för integrering eller assimilering i det nationaliserade hemlandet (Sheffer, 2004:124, 236-241; Cheskin, 2015:81-5).

Stora förändringar i de internationella relationerna mellan det nationaliserade respektive externa hemlandet kan leda till konfrontationer mellan den etniska majoriteten i det nationaliserade hemlandet och diasporan – eftersom den känner att den måste försvara sina intressen och sin identitet med hemlandet. Det finns fall där det externa hemlandet känt sig nödgat att försvara och skydda diasporan i det nationaliserade hemlandet (Sheffer, 2004:192-6).

Storleken på diasporan och dess organisation är också avgörande för diasporan. Ju större, mer aktiv och bättre organiserad den är desto större är sannolikheten att den känner mer lojalitet och samhörighet med gruppen och till det externa hemlandet. Om det externa hemlandet på olika sätt uppmuntrar diasporakulturen, språket, religionen, politiska strävanden eller separatistiska ambitioner ökar lojaliteten. Likaså har en missnöjd och exkluderad diaspora större benägen att identifiera sig med sin diasporaidentitet eller grupp (Sheffer, 2004:134-9, 229).

Genom att erbjuda medborgarskap kan det externa hemlandet få en närmre koppling till diasporan. Det kan på så vis lättare påverka och rikta politiska krav på det nationaliserade hemlandet. Beroende på diasporans uppkomst kan det externa hemlandet ha ett politiskt, ekonomiskt och diplomatiskt intresse av att diasporan i utlandet kan fungera som medlare men också bidra med pengar till det externa hemlandets statskassa (Sheffer, 2015:201).

En integrerad och assimilerad diaspora kan skapa eller återupptäcka sin gamla identitet och ansluta sig till diasporakulturen. Den kan också identifiera sig med det externa hemlandet vid ökad upplevelse av utanförskap, brist på samhörighet och tillfredsställelse samt vid förändrade relationer mellan det nationaliserade respektive externa hemlandet (Sheffer, 2015:146,163).

3.1.4 Diasporapolitisk teori i en postsovjetisk lettisk kontext

Det postsovjetiska Lettland, såväl som övriga forna sovjetstater, framstår som ett nationaliserat hemland. Det externa hemlandet är i själva verket Sovjetunionen,

men Ryssland har kommit att identifieras som det huvudsakliga externa hemlandet. Diasporan är som redan nämnts de rysktalande, tidigare sovjetmedborgarna, som blev kvar i de idag självständiga postsovjetiska staterna efter Sovjetunionens fall 1991. I enlighet med teorin är det viktigt att i forskningen beakta att diasporan inte är en enhetlig grupp.

4 Empirisk undersökning

4.1 Den historiska kontexten och uppkomsten av rysk diaspora

För att förstå den ryska diasporan i Lettland och dess politiska missnöje, är det grundläggande att studera dess tillkomst. Som alltid vid försök att förstå vår politiska samtid krävs en tillbakablick i historiens backspegel. I detta fall tar den oss tillbaka till det stora nordiska kriget år 1721 då Estland och stora delar av Lettland ockuperades av det Ryska imperiet efter att ha tillhört den svenska kronan. Först i slutet av 1700-talet införlivades resten av Lettland, samt Litauen, i det ryska kejsardömet efter att det polsk-litauiska samväldet delades (Smith, 2002:3,11,21-6; Kniivilä, 2015:9,76,113).

Under nästan 200 år var baltländerna annekterade av kejsardömet, men efter en uthållig frigörelsekamp samt frammarschen och utbrottet av den ryska revolutionen möjliggjordes ländernas självständighet 1918. Det dröjde dock inte lång tid förrän det då sovjetiska Ryssland, i enlighet med Molotov-Ribbentroppakten, ockuperade samtliga tre baltländer. Deras lagliga regeringar avsattes och de införlivades 1940 med Sovjetunionen. Ett år senare ockuperade Nazityskland Baltikum. Dessförinnan hann sovjetmakten avrätta och deportera tiotusentals baltiska medborgare till den sovjetiska fjärranöstern. Den nazistiska ockupationen som pågick från 1941 till 1944 innebar fortsatt förtryck (Smith, 2002:25-6,33-5,39,50-1;Kniivilä, 2015:9,76,133).

Den påföljande sovjetiska ockupationen mellan 1944 och 1991 är mest central för förståelsen av dagens politiska situation i Baltikum. Under denna tid flyttade ett stort antal medborgare från hela Sovjetimperiet till Baltikum och de tre länderna genomgick en systematisk sovjetisering (Kniivilä, 2015:1,76,113;Smith, 2002:48,54,68-9).

4.1.1 Spåren av sovjetiseringen i dagens Baltikum

Stora delar av Baltikum var med andra ord ockuperade av Ryssland – i dess olika styrelseformer – till och från mellan 1721 och 1991. Den tid som satt djupast avtryck är den senare sovjetiska ockupationen av Baltikum. Den mekaniska sovjetiseringsprocessen innebar först och främst att all makt utgick från de totalitära makthavarna i Moskva (Kniivilä, 2015:5-6,83; Gvostev, 2014:13,19,160).

Det ryska språket blev i alla sovjetrepubliker det dominerande språket vilket samtliga medborgare förväntades behärska. Hundratusentals etniska balter

deporterades till Sibirien och andra delar av Sovjetunionen. Samtidigt flyttade eller placerades nästan lika många medborgare från Sovjetimperiet – främst från de ryska, vitryska och ukrainska sovjetrepublikerna – till Baltikum. Att förändra befolkningsammansättningen och utöka det ryska befolkningsinslaget var en del av sovjetmaktens strategi och strävan efter att skapa ett sovjetiskt folk. Det ökade ryska befolkningsinslaget skulle göra de baltiska länderna till lydiga kuggar i det autokratiska sovjetiska maskineriet (Lettiska UD, 2004; Kniivilä, 2015:5-6,83; Smith, 2002:34; Lane, 2002:49,50;Hiden,1994:126-7).

En stor andel sovjetmedborgare placerades i Lettland redan under 1940-talet för att tjänstgöra vid sovjetmaktens administrativa centra eller vid den sovjetiska arméns permanenta militära förband och baser. Riga kom att utgöra ett centrum för det baltiska militärområdet vilket innebar stor inflyttning av militär, säkerhetspersonal och deras familjer. Men de största flyttvågorna kom dock under 1950- och 1960-talen i form av mer eller mindre frivillig arbetskraftsinvandring då tung statlig industri skulle byggas i de tre sovjetrepublikerna (Kniivilä, 2015:4; Svenska UD, 2015).

Många bland den etnisk-lettiska befolkningen hade givetvis mycket svårt att förlika sig med både med situationen och dess nya identitet. Alla sovjetmedborgare var maktlösa inför det totalitära systemet och levde gemensamt under, mer eller mindre, likartade former av maktfullkomligt förtryck och tvång med begränsade fri- och rättigheter. Det kollektiva missnöjet växte efter hand, men det dröjde fram till slutet av 1970-talet innan en nationalistisk rörelse lyckades organisera sig och få fäste för att återigen slå sig fri från rysk ockupation (Smith, 2002:34; Lane, 2002:49-55; Lettiska UD, 2004).

I takt med att den sovjetiska ekonomin urholkades och att makthavarna i Moskva – till följd av moderniseringsförsök, glasnost och perestrojka – förlorade sin absoluta kontroll över unionen, och inte minst Baltikum, ökade missnöjet, medvetenheten och framförallt beslutsamheten hos medborgarna. Mellan 1987 och 1991 genomfördes en rad demonstrationer med krav på demokratisk förändring och självständighet från Sovjetunionen (Ibid).

Frihetsrörelsen bestod av både etniska balter och ryssar och organiserades såväl nationellt som regionalt med protester, sjungande manifestationer och andra fredliga demonstrationer. Den kanske mest kända manifestationen ägde rum på 50-årsdagen av Molotov-Ribbentrop-pakten år 1989 vilken samlade över två miljoner människor i en mänsklig kedja genom hela Baltikum från Tallinn i norr till Vilnius i söder (Smith, 2002:45-8, 54-69; Sheffer, 2004:113).

Det fanns emellertid även en Moskvatrogen motståndsrörelse som med alla medel ville bevara Sovjetunionen. Den bestod till största del av rysktalande balter, men även av etniska balter. Medlemmarna av denna motståndsrörelse var de första att lämna Baltikum när järnridån till slut föll och de baltiska länderna till följd av Augustikuppen i Moskva 1991, kunde utropa självständighet. Kvar blev dock omkring 1,5 miljoner rysktalande sovjetmedborgare i Baltikum och förryskningen av Lettland innebar att den etniskt lettiska befolkningen enbart utgjorde 52% av befolkningen, och i huvudstaden Riga utgjorde den en klar minoritet (Kniivilä, 2015:1,76,113; Gvostev, 2014:160-9; Svenska UD:2015).

4.1.2 Självständighetens dubbla offerroller

Det var efter ett halvt sekel av påtvingat kommunistiskt styre och förtryck svårt för letterna att ha en vänlig inställning till ryssarna. De förknippades med den brutala sovjetregimen och betraktades som ett potentiellt hot mot den återvunna självständigheten och demokratin. Det fanns en utbredd oro att den rysktalande befolkningen i Lettland var aktiva eller potentiella agenter med koppling till Ryssland (Kniivilä, 2015:7-8).

Den rysktalande befolkningen förlorade vid självständigheten inte bara sitt sovjetiska medborgarskap utan också rätten till lettiskt medborgarskap. Eftersom Sovjetunionen illegalt ockuperat Lettland ansåg det nya lettiska parlamentet att sovjetimmigranterna följaktligen inte kunde utgöra en legal del av befolkningen (Cheskin, 2015:74; Lettiska UD:1994).

De etniska skiljelinjerna innebar en stor utmaning för Lettland. Den sovjetiska ockupationen och den baltiska självständigheten hade plötsligt skapat en etnisk gruppering där båda grupperna uppfattade sig som offer: den baltiska befolkningen som ett resultat av den sovjetiska ockupationen, och den rysktalande befolkningen till följd av Sovjets fall (Ekman, 2015:145,155).

Lettlands demokratiseringsprocess sattes snabbt igång, med stor hjälp från utlandet. Stats- och nationsbyggesprocessen kom att gå i en tydlig västlig riktning. Precis som övriga baltstater arbetade Lettland hårt för att låta det sovjetiska arvet från öst förbli en del av det förflutna. Som en del av landets identitets- och nationsbygge avskaffades det ryska språket som officiellt språk, undervisningen i skolan reglerades för att domineras av det inhemska språket och de helt ryskspråkiga kommunala skolorna slopades snart i hela Baltikum (Kniivilä, 2015:5; Ekman, 2015:145,155).

År 1991 antogs samtliga baltstater i FN, och de blev 2004 fullskaliga medlemmar i EU och militäralliansen NATO. Ett antal omfattande deklarationer om mänskliga rättigheter ratificerades (Kniivilä, 2015:76).

4.2 Integration, identitet och samhörighet

Den lettiska integrationsprocessen har inneburit en märkbar omställning för diasporan och har av en stor andel ryskspråkiga kommit att betraktas som diskriminerande och exkluderande. De grundläggande orsaker som tros ligga till grund för diasporans politiska missnöje behandlas i detta avsnitt (Cheskin, 2015:72-5,83; Duvold, 2013:355).

4.2.1 Diasporans (icke-)medborgarskap

Rätten till medborgarskap har sedan självständigheten varit en av de känsligaste politiska frågorna i Lettland och också en av de mest betydande orsakerna till den etniska splittringen i landet. När Sovjetunionen föll hamnade de rysktalande före

detta sovjetmedborgarna i ett juridiskt tomrum. Först efter internationella påtryckningar – inte minst från EU som ett villkor för medlemskap i unionen – stiftade Lettland 1994 en restriktiv medborgarskapslag vilken erbjuder medborgarskap för dem som kunde bevisa att deras ättlingar varit lettiska medborgare *före* den sovjetiska ockupationen 1940 (Lettlands konstitution 1994 och 2007; Ekman, 2015:144-6; Tarasova, 2014).

Omkring 600 000 rysktalande lämnades utan lettiskt medborgarskap. Dock erbjöds de permanent uppehållstillstånd i landet samt möjlighet att genomgå en så kallad neutraliseringsprocess för att få lettiskt medborgarskap. Den omfattar ett språktest i lettiska samt ett kunskapsprov om Lettlands historia, konstitution och nationalsång (UD:MR-rapport; Cheskin,2015:74-5).

Neutraliseringsprocessen är känslomässigt laddad för många rysktalande icke-medborgare. Processen har gått långsamt och har sedan 2005 succesivt avstannat. Enligt befolkningsmätningar från 2011 utgör andelen rysktalande i Lettland en dryg tredjedel av befolkningen och i huvudstaden Riga är approximativt hälften av invånarna rysktalande. Av dessa är fortfarande 14% icke-medborgare och 1,9% ryska medborgare. Med andra ord saknar ännu omkring 319 000 av den ryska diasporan medborgarskap i Lettland (Auers, 2013:97;Ekman, 2015:144-6; Duvold, 2013:349).

Många rysktalande uppfattade lagen i samband med lagstiftningens tillkomst, men även idag, som diskriminerande. I studier som gjorts avseende den ryska diasporan – och inte minst de intervjuer som gjordes i Lettland under våren 2015 – vittnade många om svårigheterna att förlika sig med epitetet ockupant, sovjettiden som en kränkning samt känslan av att vara åsidosatt och en ovälkommen främling i sitt eget land. Ett land som de ansåg sig ha varit delaktiga i att bygga upp (Kniivilä:6,27,67).

Få av de ryskspråkiga invånarna hade, och har än idag, svårt att känna någon personlig skuld för den sovjetiska ockupationen eftersom de, precis som alla andra sovjetmedborgare, utgjort en del av det sovjetiska förtryckarmaskineriet. Dessutom är det många rysktalande som inte betraktar det sovjetiska maktövertagandet som en ockupation eller anslutningen till Sovjetunionen som påtvingad. Många lever efter den sovjetiska – och den idag ryska – historiebeteckningen att sovjetarmén befriade Baltikum från nazisterna och att länderna sedan frivilligt anslöt sig till unionen. Denna beskrivning förekommer än idag i rysk media, litteratur, politisk retorik, och inte minst i flertalet vetenskapliga artiklar rörande den ryska diasporan – eller *ryska landsmän i det nära utlandet* som de benämns i sammanhangen (Turchinov, 2012; 67-9; Tarasova, 2014; Kniivilä, 2015:6,27,67).

Den lettiska regeringen hade troligtvis räknat med att de rysktalande invånarna till följd av Sovjetunionens fall och det indragna medborgarskapet skulle lämna landet. Dock valde de flesta att stanna. Dels eftersom en betydande majoritet av diasporan hade bott i landet i hela, eller större delen, av sitt liv och hade familj, hem och arbete där, dels för att de flesta aldrig levt eller ens satt en fot i Ryssland – vilket var det förväntade landet för diasporan att migrera till. Deras egentliga hemland, Sovjetunionen, existerade inte längre och de kunde således inte söka sig dit (Kniivilä,2015:6-9).

De som valde att lämna landet flyttade i första hand till andra länder än Ryssland. Efter Lettlands EU-inträde 2004 kom den största utflyttningen att ske till andra EU-länder. Mellan 1994 och 2014 minskade Lettlands hela befolkning med omkring 20% från över 2,5 miljoner till 2 miljoner i Lettland. Majoriteten av de utflyttande beräknas vara rysktalande (SCB, 2015).

Det mest avgörande för icke-medborgarna i Lettland är den grundläggande möjligheten att påverka demokratin då de saknar rösträtt, i såväl nationella som lokala val. De är inte heller valbara eller tillåtna att bilda politiska partier om inte majoriteten av medlemmarna är lettiska medborgare. Andra begränsningar för icke-medborgare är att de inte kan få anställning vid landets offentliga institutioner eller arbeta exempelvis som polis och militär (MR-rapport, 2010).

Medborgarskapslagstiftningen uppfyller såväl EU:s, NATO:s som OSSE:s krav. Icke-medborgarna är beviljade i princip samma sociala rättigheter som de lettiska medborgarna, och de har rätt att resa i EU utan visum och dessutom – till skillnad från medborgarna – även till Ryssland (Kniivilä, 2015;165-6).

4.2.2 Språkrättigheter

Förutom frågan om medborgarskap har ämnet kring språkrättigheter varit känslig och utgjort en politisk vattendelare mellan de etniska grupperna sedan självständigheten. Ryskans förlorade status som officiellt språk i Lettland har inneburit en stor omställning för den ryska diasporan som till stor andel anser språkregleringarna som diskriminerande. För letterna å andra sidan ses lettiskan som det officiella språket och som en av de viktigaste symbolerna för den självständiga nationen (Duvold, 2013:350;Ekman, 2015:143-4).

Språklagen som antogs 1992 och definierade lettiskan som det enda officiella språket kom att uppfattas som en direkt inskränkning av diasporans kulturella rättigheter. Därtill kom en stor andel rysktalande att förlora sina anställningar till följd av språklagen eftersom de inte uppfyllde de nya kraven på lettiska språkkunskaper (Tarasova, 2014; Turchinov, 2012: 123-5; Ekman, 2015:143-4).

Trots att välmående medelklass knappast förknippas med något som förekom i den kommunistiska Sovjetunionen tillhörde en stor del av de ryskspråkiga invånarna i de baltiska sovjetrepublikerna en välutbildad grupp med prestigefyllda arbeten inom den sovjetiska administrationen, byråkratin eller i företagsledning. Till följd av självständighetens språk- respektive medborgarskapslagar förlorade många av dem inte bara sina anställningar, utan också sin sociala status, vilket i djupintervjuerna beskrivits som en svår omställning och utmaning för diasporan. Då många jobb förutsätter goda kunskaper i lettiska upplevs det som att möjligheten att få jobb eller nå högre positioner märkbart har försvårats (Cheskin, 2015:77-8; Kniivilä, 2015:5-7; Tarasova, 2014).

Det ryska språket är enligt flera studier en viktig kulturell markör för diasporan och betecknas som dess största identifikationskälla. Det finns en distinktion mellan kulturell och politisk identifikation, och diasporan uppvisar tydliga kulturella preferenser vilka främst bottenar i det ryska språket. Därför blev protesterna stora efter Lettlands instiftande av skolreformen 2004 som innebar att

minst 60% av all undervisning skulle ske på lettiska, i stället för 40% som tidigare (Ekman, 2015:145; Kniivilä; 2015:86; Cheskin, 2015:74).

När det lettiska nationalkonservativa partiet *Nationella alliansen* 2011 drev en politisk kampanj om att gå ännu längre växte missnöjet hos diasporan. Den samlade in namnunderskrifter för en folkomröstning om att ändra konstitutionen och göra ryskan till ett officiellt andraspråk. Folkomröstningen ägde rum och hade det högsta valdeltagandet sedan folkomröstningen om självständigheten 1991, vilket indikerar frågans känslighet. 70% av de lettiska medborgarna deltog i folkomröstningen och 75% av dem röstade emot förslaget. De rysktalande icke-medborgarna som troligtvis var mest måna om konstitutionsändringen kunde naturligtvis inte rösta (Ekman, 2015:145; Kniivilä; 2015:86-8).

Trots att nederlaget var väntat, var det en förlust för diasporan som helst skulle se att ryskan åtminstone fick en officiell ställning på regional nivå i städer där majoriteten av invånarna talar ryska. Ett exempel på det är staden Daugavpils i östra Lettland där 79% av de närmre 100 000 invånarna är ryskspråkiga, varav över 85% av dem röstade för en konstitutionsändring. Merparten av de rysktalande intervjupersonerna nämner den regionala lösningen som ett sätt att minska det utanförskap som de anser att språklagen medfört. Den lettiska regeringen verkar i dagsläget dock inte ha några ambitioner att förverkliga detta önskemål (Kniivilä: 2015:88,130, Duvold:2013:350-1).

Vidare har Lettlands restriktion om användning av det ryska språket i TV och radio medfört att de etniska grupperna har en åtskild mediekonsumtion. Restriktionen innebär bland annat att högst 20% av sändningstiden på de två statliga TV- och radiokanalerna får vara på annat språk än lettiska. De lettiskspråkiga tar således del av lettiska medier och nyheter vilket innesluter dem i en lettisk/lettiskspråkig kultur, medan de ryskspråkiga tar del av ryskspråkiga medier och nyhetssändningar. Effekterna av denna skilda media- och nyhetsinhämtning behandlas i avsnitt 4.4.1 (Ekman, 2015:145; Cheskin, 2015:78-9,87; Duvold, 2013:350; UD:MR-rapport 2010).

Flera av intervjupersonerna vittnar om en upplevd språknationalism där det lettiska språket, och inte medborgarskapet, identifierar vilken grupp man tillhör i samhället: talar man lettiska som en lett, då är man lett, annars inte. Detta har varit svårast för den äldre diasporan, och inte minst för lågutbildade och socioekonomiskt utsatta grupper. De upplever språkfrågan som en av de främsta orsakerna till deras utanförskap och uppfattar språkkraven som det största hindret för att söka lettiskt medborgarskap. Det är desto enklare för den yngre generationen som på ett mer naturligt sätt integreras och lär sig lettiska genom undervisningen i skolan samt genom sina skol- och arbetskamrater (Kniivilä, 2015:79,80,102; MR-rapport 2010; Ekman, 2015:123-7).

Språkpolitiken har följaktligen inneburit komplikationer för diasporan och har flera gånger kritiserats för att inte tillämpas på ett konstruktivt sätt. Inte minst uppfattar diasporan den lettiska språkinspektionen, som oannonserat granskar arbetsplatser för att kontrollera de anställdas språkkunskaper – eller att all skyltning i butikerna, skolorna och företagen är på lettiska – som repressiv och kränkande. De som inte klarar språkinspektionens tester nödgas gå språkkurs (Kniivilä, 2015:102-5; Cheskin, 2015:79; Cheskin, 2013:296; Gvosdev, 2014:217).

4.2.3 Skilda historiebrevningar och oeniga kollektiva minnen

Betraktelsen av det sovjetiska maktövertagandet i Baltikum framstår i såväl intervjuerna med – som litteraturen om – diasporan som en bidragande faktor till den etniska splittringen mellan grupperna i landet. Känsligheten och oenigheten rörande synen på ockupationen har bidragit till att den lettiska regeringen skapat riktlinjer inom ramen för nationell identitets- och integrationspolitik vilka syftar till att skapa en gemensam historiebrevning samt ett gemensamt (lettiskt) kollektivt minne (Lettiska kulturdepartement, 2011:6; Cheskin, 2015:79-80, Zelce, 2009:54).

Som tidigare nämnts grundar sig problematiken i diasporans vägran att identifiera sig som ockupant eller illegal sovjetmedborgare, samt de etniska letternas vägran att acceptera den sovjetiska beskrivningen att Baltikum befriats och frivilligt inkorporerats i Sovjetunionen. Denna historieversion lärdes inte bara ut av de sovjetiska makthavarna och i de sovjetiska skolorna, utan är än idag den version som skildras i den ryska historiebrevningen (Tarasova, 2014; Ekman, 2015:143-4).

Att det skulle röra sig om en ockupation och påtvingad anslutning till Sovjetunionen förnekas alltså av delar av den rysktalande befolkningen i Lettland. Tillika skiljer sig de etniska gruppernas kollektiva minnen åt då de rysktalande i större utsträckning är benägna att associera sovjettiden och Sovjetunionen som ett framgångsprojekt med social rättvisa, välfärdstjänster, anställningstrygghet, jobb och växande industri (Lerhis, 2007:54; Turchinov, 2012:79,85,153-4). De etniska grupperna i Lettland har således svårt att möta ”den andres” historiska sanning eller uppfattning då vardera grupp betraktar ”den andres” som kränkande eller felaktig. (Zelce, 2009:53-4; Cheskin, 2015:79; Ekman, 2015:146; Turtchaninov, 2012:134; Gruzina, 2011; 399,422-3).

4.3 Kulturell identitet och politisk lojalitet

Att den ryska diasporan kulturellt identifierar sig med det ryska språket, den ryska historiebrevningen, dess kollektiva minnen och traditioner tycks inte medföra en ovillkorlig identifikation med Ryssland eller ryssarna. Studier åskådliggör att den politiska och territoriella länken och relationen till Ryssland delvis försvagats på senare år. Mätningar som gjorts under 2010 och 2014 visar att diasporan i stor utsträckning upplever en avsaknad av nationell tillhörighet, och att många identifierar sig som ”ryssar” snarare än med Lettland eller som ”letter”. Däremot görs en distinktion av innebörden ”ryss” då diasporan i första hand inte identifierar sig som ”ryssar” från Ryssland, utan snarare som lettiska ”ryssar” eller möjligtvis sovjetiska ”ryssar” (Cheskin, 2015:74,87; Kniivilä, 2015:32,166,172; Duvold, 2013:341,361-2; Ehin, 2007:8-9,15; Gruzina, 2011:409).

Andelen som i första hand identifierar sig med Ryssland har decimerats under det senaste årtiondet från 36% till enbart 4%. Samtidigt visar siffror att det enbart är 11% som identifierar sig som ”letter”, vilket indikerar diasporans

identitetsdilemma. Inte heller de som erhåller lettiskt medborgarskap identifierar sig i första hand med Lettland eller som ”letter”. De är varken det ena eller det andra, utan de tenderar att identifiera sig utifrån språk, grupp, stad eller område. Diasporan har enligt mätningar ökat sin strukturella och språkliga integration, men den kulturella och sociala identifikationen med Lettland är fortfarande låg (Cheskin, 2015:74, 83-5; Kniivilä, 2015:148,171-2; Sheffer, 2004:138).

4.3.1 De ryska medierna och ”den ryska världen”

Den kulturella rotlösheten hos diasporan har öppnat upp möjligheten för Ryssland att genom ryska medier fylla det kulturella tomrummet. Osanningar, halvsanningar och snedvriden information från Rysslands statliga propagandamaskineri – som svenska utrikesdepartementet uttrycker det – har inneburit en utmaning för Lettland och betraktas som ett bidragande hinder för integrationen av diasporan då propagandan tros påverka gruppens lojalitet gentemot Lettland (Svenska UD:2015; Risvanova, 2008:142; Yle, 2015; Gruzina, 2011:409).

Den lettiska regeringen har därför kommit att diskutera införande och utökning av lettisk media och nyhetssändningar på ryska för att skapa ett nyanserat medieklimat, samt för att minska risken att diasporan enbart förlitar sig på rysk propaganda (Svenska UD:2015; Lettiska UD, 2015).

Det ryska mediainflytande har på senare tid kommit att betraktas som ett slags mjukt maktmedel [soft power] från rysk sida i syfte att åstadkomma politiska mål och intressen. Propagandan följer i enlighet med Vladimir Putins retorik, allegorin om ett Ryssland som ”reser sig från knäna” efter Sovjetunionens total kollaps och som tar ansvar för de diskriminerade ryska *landsmännen i dess nära utland*. (Gvosdev, 2014: 176,202; Tarasova, 2014; Lavrov, 2014).

De ryska myndigheterna har på senare tid skapat medborgarskapslättnader för att skydda dessa *landsmän* som idag står inför ”det verkliga hotet av diskriminering på grund av etnisk, kulturell eller politisk tillhörighet”. Med stöd av detta motiv har Ryssland två gånger militärt intervenerat i postsovjettiska stater sedan Sovjetunionens fall: Georgien 2008 och Ukraina 2014 (Putin 2014; Ryska UD:2013; Ryska UD:2015; Cheskin, 2015:83,88; Gvosdev,2014:189,193).

Retoriken har sedermera kommit att handla om den ”ryska världen”, *russkij mir*, ett begrepp som har figurerat bland ryska nationalister sedan 1990-talet för att framhålla alla ryssars samhörighet. Vladimir Putin har explicit kommit att använda begreppet i sin retorik för att legitimera Rysslands militära aktioner i Ukraina (Laruelle, 2015:11-2; Ryska Interfax, 2014).

4.3.2 Politisk representation och (o)tillfredsställelse

Den ryskspråkiga befolkningen har sedan självständigheten representerats av olika ryssvänliga partier i det lettiska parlamentet, men har haft lite politiskt inflytande. Det mest röstvinnande argumentet inom den lettiska väljarkåren har sedan den

sovjetiska upplösningen varit det ryska hotet (Utrikespolitiska institutet, 2014; Svenska UD, 2015).

Endast en liten del av den ryskspråkiga minoritetsgruppen finns representerad bland den politiska och sociala eliten i Lettland. Landet har – inte minst från ryskt håll – kritiserats för att visa demokratiska brister genom att ge lite utrymme för diasporan att formulera politiska krav (Agarin, 21-8, 281 och Jüri, 2011:71-5; Turchinov, 2012:115-7).

De mest politiskt missnöjda är de rysktalande icke-medborgarna som genom den medborgliga exkluderingen saknar rösträtt och möjligheten att påverka politiken de berörs av. Omkring 14% av den lettiska befolkningen utgörs av ryskspråkiga icke-medborgare. Krav på utökade politiska rättigheter för denna grupp, bland annat rätt att rösta i lokalval, har riktats från bland andra Ryssland, OSSE och Europarådet. Den lettiska regeringen motsätter sig dock förslaget med argumentet att det skulle motverka diasporans ambition att ansöka om lettiskt medborgarskap (MR-rapport, 2010; Vorotnikov, 2014:16-9).

I enlighet med statistiken har diasporan som bekant uppvisat ett påtagligt lågt förtroende för den lettiska politiken, men verkar inte heller ha så stort förtroende för det ryska politiska systemet (Agarin, 21-8, 281; Jüri, 2011:71-5; Ekman, 2015).

I djupintervjuerna vittnar diasporan om ett utbrett missnöje med den politiska representationen och den lettiska politiken. Inte minst upplever de som deltog i den baltiska frihetsrörelsen – och kämpade mot det sovjetiska förtrycket med hopp om demokratisk rättvisa – en besvikelse över den politiska utvecklingen (Kniivilä, 2015:91-3).

Trots att åsikterna skiljer sig åt hos diasporagruppen uppger en betydande andel att de, snarare än att betrakta Sovjetunionens sönderfall som något traumatiskt, upplever en besvikelse och frustration över hur Lettland och dess nationalitetspolitik har blivit efter självständigheten (Ibid).

Att en så liten andel rysktalande har valt att migrera till Ryssland, trots utbrett politiskt missnöje med den lettiska politiken men sympati för det ryska politiska systemet, är enligt vissa bedömare ett tecken på en medvetenhet om att livet i Ryssland inte skulle bli enklare. Det finns en allmän kännedom om den utbredda korruptionen, den ineffektiva och omoderna byråkratin, de låga lönerna samt den instabila ryska ekonomin, vilket primärt inte upplevs som ett politiskt attraktivt alternativ (Kniivilä, 2015:94-102; Vorotnikov, 2014: 231-3).

Istället framstår EU och möjligheten att arbeta eller studera inom Europa som mer attraktivt sett till den reella andelen ryskspråkiga som migrerat till andra EU-länder men som också delvis bekräftas av de djupintervjuer som gjorts med den ryska diasporan i Lettland och övriga baltstater (Duvold, 2007:360; Svenska UD, 2015; Vorslava, 2013:44-5; Cheskin, 2015:85).

Integrations- och assimileringprocessen har kritiserats av diasporan och av utomstående kritiker, inte minst Ryssland, för att vara en envägsprocess. Kritiken består bland annat i att riktlinjerna inom det lettiska integrationsprogrammet enbart anpassas till den lettiska kulturen, språket och kollektiva minnet och saknar utrymme för pluralism och etnisk diversifierad samhörighet (Ibid).

Enligt den ryska litteraturen och mediekritiken urholkar det på lång sikt de ryska kulturella traditionerna och sedvanorna. Därtill menar kritikerna att Lettlands progressiva arbete för att integrera diasporan delvis avstannat efter att landet anslöt sig till EU, samt att flera implementeringar av EU-rekommenderade integrationskrav har utförts relativt halvhjärtat (David Smith 2005:188; Joly,1998:32 Duvold, 2013:353; Turchinov, 2012:115-7).

4.3.3 Rysskräck och ”Putins femte kolonn”

Det skall återigen betonas att diasporan inte är en enhetlig grupp och att det råder delade meningar i synen på Sovjetunionens sönderfall som en framgång eller katastrof. Likaså gäller för dess uppfattning om dagens Ryssland och dess politiska ageranden. Beträffande annekteringen av Krim stödjer, enligt mätningar, en tredjedel av den ryska diasporan helhjärtat annekteringen, och en tredjedel är starkt emot. Den sista tredjedelen uppger sig sakna åsikt i frågan samtidigt som den etniska majoritetsgruppen i Lettland – i enlighet med landets och EU:s ståndpunkt – är entydigt emot (Kniivilä, 2015:82-3; Cheskin, 2015:88).

Den säkerhetspolitiska situationen har förstärkt rysskräcken och fientligheten mot ryssarna och Ryssland som idag uppfattas som ett oförutsägbart och aggressivt grannland. Synen på diasporan som en säkerhetsrisk och som ”Putins femte kolonn” försvårar integrationen och splittringen mellan de etniska grupperna (Kniivilä, 2015:60,103-5).

Flera av de ryskspråkiga intervjupersonerna vittnar om ökade spänningar mellan de etniska grupperna i Lettland efter Rysslands militära närvaro i Ukraina, deras upprepade kränkningar av baltiskt luftrum samt explicita hot mot Estland och Lettland vilka – enligt Vladimir Putins personlige rådgivare Sergej Markov – har anledningar att vara rädda (Markov, 2014; SVT, 2014; Ekman, 2015:147,162; Kniivilä, 2015:90,103).

Ingen av intervjupersonerna uttalade en explicit vilja att ryska trupper skulle agera i likhet med vad de gjort på Krim även i Lettland, men inte heller att de skulle försvara Lettland om det hände. Majoriteten uttalar dock inte en förhoppning att det inträffar utan snarare en önskan om att spänningarna mellan Lettland och EU respektive Ryssland snart skulle kunna lättas (Kniivilä, 2015:82,108).

5 Analys

I datainsamlingen från 2014 om systemstöd och demokratiattityder i Baltikum kom den ryska diasporan att framstå som sovjetnostalgiska, bakåtsträvande och som potentiella icke-demokrater genom dess påtagliga benägenhet att föredra Sovjettiden före dagens situation samt för att ge stöd åt auktoritativa icke-demokratiska styrelsealternativ. Det kan inte uteslutas att det kan finnas en kärna icke-demokrater som faktiskt skulle föredra ett icke-demokratiskt styrelseskick, men i enlighet med den framlagda undersökningen bör opinionssiffrorna snarare tolkas som ett tecken på ett utbrett politiskt missnöje präglat av utanförskap, identitetsproblematik och upplevelse av diskriminering i dagens Lettland.

5.1 Diasporans politiska missnöje

Diasporans politiska missnöje framstår som mycket komplex. Gruppen verkar ha svårigheter med att identifiera sig både med det nationaliserade och det externa hemlandet, och att till fullo känna samhörighet med något av länderna. Det framgår tydligt att gruppen inte är en enhetlig grupp vilket försvårar möjligheten att göra konkreta slutsatser som representerar hela gruppens politiska missnöje.

Bland respondenterna i Nordiskt Østforums mätning som uppgav att Sovjettiden var den bästa tiden, längtar troligtvis somliga tillbaka till Sovjetunionen. Däremot framgår det av empirin och inte minst djupintervjuerna med diasporan att den betydande delen av respondenterna snarare upplever dagens politiska situation i Lettland som ett misslyckande, men skulle inte betrakta Sovjets fall som en katastrof.

Den särdeles låga benägenheten att bedöma *Dagsläget* som den bästa tiden, skulle enligt teorin kunna förklaras med dess grundförutsättning om social och medborgerlig samhörighet, vilket är ett krav för politisk tillfredsställelse i det nationaliserade hemlandet. Utifrån den skulle man kunna dra slutsatsen att den växande sovjetnostalgin hos diasporan respektive dess låga stöd för *Dagsläget* är en konsekvens av brist på nationell samhörighet med dagens nationaliserade hemland, samt en längtan efter den samhörighet och delaktighet som det nationaliserade hemlandet under *Sovjettiden* sannolikt kunde erbjuda.

De båda etniska grupperna tenderar att premiera en tid då deras respektive identiteter och samhörigheter troligtvis var som mest tillfredsställda. Den lettiska majoritetsgruppen var mest benägen att uppfatta *Mellankrigstiden* (1918-1939) som den bästa, vilket var Lettlands självständighetstid före Sovjetockupationen och sovjetmedborgarnas inflyttning. Diasporan var som bekant, i betydande omfattning, mest benägen att uppfatta *Sovjettiden* som den bästa, inte minst den

unga diasporan. Den nya generationen ryskspråkiga som växer upp i Lettland har inte upplevt Sovjettiden, men tittar ändå nostalgiskt tillbaka på tiden innan de förlorade sin kulturella identitet och nationella samhörighet.

5.2 Det nationaliserade hemlandets territoriella inkludering och nationella integrering av diasporan

5.2.1 Diasporans territoriella tillhörighet i Lettland

Enligt diasporateorin förutsätts en territoriell tillhörighet och nationell samhörighet för att diasporan skall kunna integreras och känna lojalitet gentemot det nationaliserade hemlandet. I relativt stor utsträckning är varken den ena eller den andra samverkande socialpsykologiska behovsfaktorn uppfylld hos den ryska diasporan i Lettland.

I mer eller mindre bemärkelse kan diasporan betraktas som territoriellt rotad i Lettland eftersom de levt i landet under lång tid. Den statslösa diasporan, vilken utgör 14% av den lettiska befolkningen, saknar *de facto* en territoriell tillhörighet. Även om icke-medborgarna efter internationella påtryckningar erbjöds permanent uppehållstillstånd saknar de fullständig territoriell tillhörighet, vilket förutsätts för att kunna identifiera sig med sitt nationaliserade hemland.

Vidare påvisas tydliga brister beträffande den nationella samhörigheten, vilket påverkar både dem som har respektive saknar medborgarskap. Diasporateorins två reciproka förutsättningar om social och medborgerlig samhörighet utgår å ena sidan från diasporans vilja och förmåga att identifiera sig med det nationaliserade hemlandet och dess medborgare, å andra sidan det nationaliserade hemlandets erkännande av gruppen som en del av den nationella samhörigheten.

I detta fall kan diasporans svårighet till integration, lojalitet och identifikation med Lettland och letterna delvis förklaras med den bittra eftersmak som Lettlands exkludering av de ryskspråkiga invånarna efterlämnade i samband med självständigheten. Eftersom Lettlands primära fokus låg på nationell säkerhet till följd av en tid präglad av rysk ockupation till och från under nära trehundra år var dess vilja att inkludera den ryska diasporan liten och dess förhoppning om att gruppen skulle emigrera desto större. Oviljan grundade sig, i enlighet med diasporateorin, primärt i de lettiska maktavarnas rädsla för diasporans tvivelaktiga lojalitet som enkelt skulle kunna utnyttjas av främmande makt och underblåsa den lettiska självständigheten.

Att omkring en fjärdedel av Lettlands befolkning kom att betraktas som illegala sovjetmigranter och blev utan lettiskt medborgarskap efter den restriktiva medborgarskapslagstiftningen 1994 gav upphov till en tydlig etnisk skiljelinje mellan å ena sidan etniska letter (med medborgarskap) å andra sidan ryskspråkig sovjetdiaspora (utan medborgarskap).

Denna åtskillnad har bevisligen skapat stora klyftor mellan de etniska grupperna, vilket varit bidragande till diasporans utbredda politiska missnöje och

en stark upplevelse av utanförskap, rotlöshet och diskriminering. Grunden lades även för den påtagliga dikotomin mellan ”vi” respektive ”den andre”. Denna dikotomi går ännu att urskilja i dagens Lettland, och kom inte minst att fördjupas efter Rysslands annektering av Krim.

Förutom situationen i Ukraina har Rysslands explicita hot och hårda retorik mot Baltikum respektive de ryska kränkningarna av baltiskt luftrum samt den ökade NATO-närvaron knappast varit gynnsam för relationen mellan de etniska grupperna i Lettland. Letterna har återigen kommit att rädas sin – tillsynes oberäknliga och aggressiva – granne i öst.

5.2.2 Diasporans nationella samhörighet i Lettland

Trots de etniska följderna av den territoriella exkluderingen genom medborgarskapslagen, har en betydande del av diasporan såväl frivilligt som ofrivilligt anpassats till det nya hemlandet genom att lära sig det inhemska språket och söka lettiskt medborgarskap. Troligtvis skulle diasporans vilja till integration respektive dess förmåga att identifiera sig med Lettland och letterna stärkas om den nationella samhörigheten inte hade betraktats som enkelspårig och exkluderande.

Utöver goda kunskaper i lettiska, kännedom om den lettiska konstitutionen och nationalsången – vilket ju fordras för lettiskt medborgarskap – förutsätts även att diasporan accepterar och förlikas med Lettlands historiebeteckning om den sovjetiska ockupationen respektive letternas kollektiva minne som offer av det sovjetiska förtryckarsystemet.

Den ryskspråkiga befolkningen – såväl medborgare som icke-medborgare – har svårt att förlikas med denna historieversion där Ryssland och ”ryssarna” framställs som ockupanter, förövare och förtryckare. Dels för att de alltid levt med en helt annan version, dels för att även diasporagruppen föll offer för det sovjetiska förtrycket. Dock inte på samma sätt som letterna, men den betydande majoriteten av den ryska diasporan kan rimligtvis betraktas mer som offer än som förövare.

Det fanns emellertid inte utrymme för några nyanser eller dubbla offerroller i berättelsen när nations- och identitetsbygget förestod i den återfödda nationalstaten efter Sovjets fall 1991. Istället kom det förtryckta lettiska språket, den lettiska nationen och identiteten att stå i fokus. Dagens integrationspolitik följer samma mönster, och har kommit att utsättas för en delvis befogad kritik för dess avsaknad av etnisk pluralism. Gruppernas oförmåga att enas eller åtminstone visa förståelse för varandras historiebeteckningar och kollektiva minnen av den sovjetiska ockupationen, har försvårat neutraliseringsprocessen samt fördjupat den etniska splittringen.

Att enbart 11% av diasporan, såväl med som utan medborgarskap, varken identifierar sig med Lettland eller letterna, eller anser sig ingå i den lettiska nationella samhörigheten, tyder på neutraliseringsprocessens komplexitet och brister. Medborgarskap kan således betraktas som en enkel och kortsiktig lösning på det politiska missnöjet i Lettland, det vill säga om medborgarskap skulle

erbjudas alla icke-medborgare. Missnöjet och utanförskapen är uppenbarligen djupare rotat än så, och de verkliga svårigheterna med den nationella samhörigheten och identifikationen med Lettland och letterna kommer troligtvis kvarstå.

Diasporan identifierar sig i första hand med sitt språk, sin grupp eller sitt område och dess samhörighet verkar främst kulturellt betingad. Således är Lettlands reducering av det ryska språket, dess skilda historiesyn och nedärvda föreställning om ryskspråkiga – vilket följaktligen fördjupats efter Krimannekteringen – en utmaning för diasporan.

Många ryskspråkiga som ställts inför valet att antingen längta tillbaka till Sovjetunionen eller acceptera rollen som främling i sitt hemland, har kommit att välja en tredje väg: att bli medlem av samhället utan att acceptera vare sig den sovjetiska ”skurkrollen” eller den sovjetiska frigörelseskildringen. Det har gjort att många lever och balanserar mellan två världar. Inte minst tros den unga diasporan växa upp i dessa parallella världar, och å ena sidan dess etnisk-lettiska skol- och arbetskamrater å andra sidan dess sovjetiska familj och släktingar.

Att neutraliseringsprocessen har gått långsamt, att integrationskrav implementerats halvhjärtat samt att medborgarskapsutfärdandena mer eller mindre avstannat sedan EU-inträdet och anpassningsmålen 2005 kan betraktas som en något bristande handlingskraft eller vilja att erkänna diasporan som en del av samhället.

5.3 Diasporans attraktion och repulsion gentemot hemländerna

Diasporans missnöje kan i enlighet med diasporateorin delvis förstås genom gruppens kulturella, politiska och ekonomiska behov. Samtliga behovsfaktorer tycks inte kunna tillfredsställas vare sig i det nationaliserade eller externa hemlandet. Då diasporan besitter den faktiska möjligheten att välja mellan att leva i Lettland eller Ryssland – eftersom båda länderna bedöms som tillräckligt ekonomiskt och politiskt stabila för att integrera diasporan – är det centralt att studera diasporans attraktion och repulsion till länderna i syfte att förstå dess behov och missnöje.

Av forskningen framgår det att majoriteten av diasporan efter Sovjetunionens fall antingen har valt att stanna i det nationaliserade hemlandet (trots utbrett politiskt missnöje) eller emigrera till andra EU-länder. Det externa hemlandet Ryssland var förvisso kärnan i sovjetimperiet, men har följaktligen inte varit det primära alternativet för diasporan att flytta till eller leva i.

Ryssland har kommit att förknippas med kulturell identitet och tillfredsställelse, vilket är en roll som Ryssland har kommit att bruka med allt större medvetenhet. Genom det gemensamma språket, historiebeskrivningen, de kollektiva minnena, högtidsdagarna, traditionerna och inte minst samhörigheten med de ryska *landsmännen* i *den ryska världen* utgör Ryssland ett substitut för

den kulturellt missnöjda och rotlösa diasporan i Lettland. Emellertid tycks inte denna kulturella attraktivitet tillräckligt avgörande för att diasporan skulle migrera till Ryssland.

Den framlagda empirin vittnar om en splittrad politisk attraktion genom tudelad sympati och missnöje för de båda ländernas politik och regeringar. Däremot framgår det tydligt att Lettland och EU uppfattas som mer ekonomiskt attraktivt än Ryssland. Främst är det de högre lönerna och levnadsstandarden, det bredare utbudet av utbildnings- och arbetstillfällen samt den fria rörligheten inom EU som uppfattas som attraktivt och mer fördelaktigt. Detta trots att diasporan i allmänhet, och icke-medborgarna i synnerhet, upplever sig, eller *de facto* är, offer för ekonomisk och politisk diskriminering i Lettland.

Förekomsten av etniska löneskillnader, exkludering från vissa arbeten och tjänster till följd av språk- och medborgarskapskrav, den bristande politiska representationen, de ofullständiga demokratiska rättigheterna genom avsaknad av rösträtt eller det faktum att diasporan i relativt stor utsträckning tillhör socioekonomiskt utsatta grupper förbises inte av gruppen. Det tycks enbart som att det inte finns något annat mera tillfredsställande alternativ för diasporan, och därför förblir gruppen – trots dess utbredda politiska missnöje – kvar i Lettland.

Den kulturella rotlösheten framstår som den största utmaningen för Lettland. För att lyckas bygga en starkare identitetstillhörighet i nationaliserade hemlandet krävs enligt diasporateorin att Lettland framstår som kulturellt mer attraktivt än det externa hemlandet. I anknytning till vad som behandlades i föregående avsnitt kan det dock konstateras att dagens Lettland snarare begränsar än främjar diasporans kulturella rotlöshet. De skilda och begränsade behovsattraktionerna till de båda länderna försvårar således diasporans förmåga att rota sig eller känna samhörighet i något av de respektive hemländerna. Diasporans lojalitet är, enligt teorin, nära sammankopplad med dess identitet. Eftersom diasporan inte förmår identifiera sig med något av länderna är troligtvis lojaliteten till dem lika liten.

5.4 Rysslands intresse och ansvar för diasporan

De respektive hemländernas intresse och ansvar för diasporan skiljer sig påtagligt åt genom den ena sidans strävan efter att beakta säkerhetspolitiska faktorer och den andra sidans behov av att bevaka geopolitiska intressen. Lettland har, i enlighet med teorin, påvisat en viss vaksamhet gentemot diasporan till följd av den sovjetiska ockupationen genom att delvis begränsa gruppens medborgerliga och politiska inflytande i landet. Lettlands tillsynes bristande intresse eller förmåga att tillfullo integrera diasporan i den nationella samhörigheten har inte bara framkallat missnöje och etnisk respektive kulturell splittring. Den har även skapat utrymme för Ryssland, som externt hemland, att försöka fylla det kulturella tomrum och bristande samhörighet som uppstod efter den sovjetiska kollapsen och som ligger till grund för diasporans missnöje i dagens Lettland.

Trots att andelen som i första hand identifierar sig med Ryssland enligt siffror från 2014 enbart 4%, är det just Ryssland som kommit att framstå som det stora

problemet för diasporans integration. Den främsta orsaken tycks vara de ryska statsstyrda medierna och den propagandistiska retoriken som den ryskspråkiga befolkningen i Lettland tar del av.

Förutom storslagna skildringar av historiska triumfer och sovjetnostalgiska reportage och filmer har fokus kommit att riktas på *den ryska världen* och dess historiska, etniska, språkliga och kulturella samhörighet. Ett Ryssland som sätter ner foten i den västsstyrda världspolitiken och tar ansvar för de ryska *landsmännens* diskriminering och förtryck i Rysslands nära grannländer fyller de propagandistiska nyhetsändningarna. På senare tid har inte minst västmakternas – genom EU och NATO – påstådda vilja att förminska och förnedra Ryssland fått allt större utrymme.

Den skilda mediekonsumtionen medför att de etniska grupperna i Lettland lever med två olika verklighetsuppfattningar vilket fördjupat den etniska skiljelinjen samt försvårat integrationen för diasporan. De rysktalande verkar delvis mottagliga för propagandan eftersom de saknar en klar bild om vem de är och var de tillhör. Diasporan identifierar sig varken som ryssar eller letter, utan är sina egna. De är Sovjets försummade barnbarn. Icke-medborgarna lämnades arvlösa med enbart en kulturell och etnisk koppling till dagens Ryssland.

Precis som diasporateorin förkunnar tenderar diasporan till följd av upplevt utanförskap och missnöje att dras till den ryska kulturen eftersom den förknippar gruppen med dess kulturella och historiska ursprung. Om det är Rysslands ambition att uppmuntra diasporakulturen genom *den ryska världen* och dess ansvar för att skydda ryska intressen och förtryckta *landsmän* i dess nära utland – postsovjetiska grannländer – är oklart. Däremot skulle det kunna bidra till ökad lojalitet till Ryssland respektive ökade svårigheter för diasporan att integreras samt skapa politiska utmaningar i dess nya nationaliserade hemländer.

Följderna av Rysslands aggressiva agerande i närområdet och annektering av Krim har fått alltfler att se den tidigare fienden Ryssland som ett potentiellt hot, men också kommit att uppfatta den ryskspråkiga minoriteten som en fara för den nationella säkerheten genom att betrakta den som Putins femte kolonn.

Detta har enligt djupintervjuerna försämrat relationerna mellan de etniska grupperna i landet vilket förstärkt spänningarna i dikotomin ”vi” respektive ”den andre”. Risken för en rysk militär inblandning i Lettland är enligt det flesta bedömare genom EU- och NATO:s försvarsklausuler försumbar. Däremot kan den ryska propagandans hot och hårda retorik mot Lettland vara en utmaning för demokratin. Om detta fortgår skulle det till och med kunna destabilisera den politiska situationen i landet. Vidare kan ökade etniska spänningar mellan grupperna ge upphov till nationalism, populism eller separatism.

Hittills kan stämningen mellan grupperna i landet beskrivas som förhållandevis lugn då inga utmärkande eller allvarliga sammandrabbningar mellan grupperna har förekommit, och diasporan har inte heller uppvisat några tendenser till separatism.

I ljuset av det utbredda politiska missnöjet är det centralt att ta diasporan benägenhet att föredra ett annat styrelseskick än demokrati på allvar. Det betyder inte nödvändigtvis att demokratin står under ett direkt hot inifrån, men kan däremot skapa grogrund för populism och ökade etniska spänningar.

6 Slutsats

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka de grundläggande orsakerna till den ryska diasporans politiska missnöje i dagens Lettland. Den framlagda forskningen har visat att bristerna i den lettiska neutraliseringsprocessen är historiskt och kulturellt betingade, och betydande etniska skillnader mellan den lettiska majoritetsbefolkningen och ryska diasporan har identifierats.

Studien bekräftar diaspora-forskningens teorier om behovet av territoriell tillhörighet och nationell samhörighet som förutsättning för diasporans förmåga att integreras i det nationaliserade hemlandet. Den långa ryska och därför sovjetiska ockupationen av Lettland har utgjort grunden för de lettiska makthavarnas skepticism och ovilja att inkludera diasporan i det lettiska nationsbygget efter Sovjetunionens fall.

Det externa hemlandet Ryssland och den ryska kulturen har blivit ett hägrande och jordnära uttryck för diasporans kulturella identitet och därigenom också för dess rotlöshet i Lettland. Rysslands militära aggression i närområdet och dess statsstyrda medier som erhålls av den ryska diasporan har på senare tid negativt påverkat diasporans integrering i Lettland och betraktas idag som en potentiell utmaning för den lettiska demokratin.

Den ryska diasporan präglas av ett utbrett socialt utanförskap, upplevd kulturell diskriminering och betydande identitetsproblematik. Sannolikt krävs det för framtiden en konstitutionell reform med ett klart definierat minoritetsskydd för att ge den ryska diasporan i Lettland legitimitet.

7 Referenser

- Agarin, Timofei (red.) (2009). *Minority integration in Central Eastern Europe: between ethnic diversity and equality*. Amsterdam [u.a.]: Rodopi
- Agarin, Timofei. (red.) (2010), *A Cat's Lick: Democratization and Minority Communities in the Post-Soviet Baltic*. Amsterdam, N.Y: Rodopi.
- Auers, Daunis (2013) »Latvia» i Sten Berglund, Joakim Ekman, KevinDeegan Krause & Terje Knutsen (red.) *The Handbook of Political Change in Eastern Europe. Third Edition*. Cheltenham: Edward Elgar, 85–123.
- Baltic Barometer (2014). Datafil, Södertörns högskola. [Elektronisk] Tillgänglig via: <urn:nbn:se:sh:diva-25808>
- Cheskin, Ammon (2015) *Identity and Integration of Russian-Speakers in the Baltic States: A Framework for Analysis*, *Ethnopolitics*, 14:1, 72-93 [Elektronisk] Tillgänglig: <http://dx.doi.org/10.1080/17449057.2014.933051>
- Duvold, Kjertil & Berglund, Sten (2013). *Democracy between Ethnos and Demos: Territorial Identification and Political Support in the Baltic States*. *East European Politics & Societies*. May 2014, Vol. 28 Issue 2, p341-365. 25p.
- Duvold, Kjertil (2006). *Making sense of Baltic democracy: public support and political representation in nationalising states*. Diss. Örebro : Örebro universitet, 2006
- Ehin, Piret (2007). *Political Support in the Baltic States, 1993–2004*. *Journal of Baltic Studies* 38 (1): 1–20.
- Ehin, Piret & Berg, Eiki (red.) (2009). *Identity and foreign policy: Baltic-Russian relations and European integration*. Burlington, VT: Ashgate
- Ekman, Joakim, (2015) *Systemstöd och demokratiattityder i Baltikum - Oslo // Nordisk Østforum*, 2015(2) [Elektronisk] Tillgänglig: <urn:nbn:se:sh:diva-25808>
- Ekman, Joakim & Linde, Jonas (2009). Demokratisering i det postkommunistiska Europa. *Det nya Östeuropa : stat och nation i förändring*. S. 409-436
- Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena (red.) (2012). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 4., [rev.] uppl. Stockholm: Norstedts juridik
- Gruzina, Ieva (2011). *Relationship Between History and A Sense Of Belonging – Russian Speaking minority Integration In Latvia*. *CEU Political Science Journal*. Vol. 6, No. 3, University of Latvia [Elektronisk] Tillgänglig: http://epa.niif.hu/02300/02341/00024/pdf/EPA02341_ceu_2011_03_397-432.pdf
- Gvosdev, Nikolas K. & Marsh, Christopher (2014). *Russian foreign policy: interests, vectors, and sectors*.

- Hedetoft, Ulf & Christiansen, Flemming (red.) (2004). *The politics of multiple belonging: ethnicity and nationalism in Europe and East Asia*. Aldershot: Ashgate
- Hidden, Johan; Salmon, Patrick. (1994). *The Baltic Nations and Europe* (revised edition). Harlow
- Interfax (2015) Для жителей СНГ упростят процедуру получения российского гражданства [*Invånarna inom OSS kommer enklare kunna erhålla ryskt medborgarskap*] [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.interfax.ru/russia/361446>
- Joly, Danièle (red.) (1998). *Scapegoats and social actors: the exclusion and integration of minorities in Western and Eastern Europe*. Basingstoke: Macmillan
- Jüri, Ruus, (2012). *Comprehensive Study of Interethnic Relations in the Baltics* STSS Vol 4 / Issue 1 Studies of Transition States and Societies. Tallinn University 2012, Vol. 4 Issue 1
- Khudolei, K. K. (red.) (2005). *Посткоммунистические страны в поисках безопасности и стабильности*, [*Postkommunistiska staters strävan efter säkerhet och stabilitet*] Saint Petersburg: St. Petersburg State University Press
- Kniivilä, Kalle (2016) *Sovjets barnbarn – Ryssarna i Baltikum*. Atlas, Stockholm
- Lane, Thomas Smith, David J., Pabriks, Artis & Purs, Aldis (2002). *The Baltic states: Estonia, Latvia and Lithuania*. London: Routledge
- Lavrakas, Paul & Riger, Stephanie (1981) *Community Ties, Patterns of Attachment and Social Interaction in Urban Neighborhood*. American Journal of Community Psychology 9, Feb. 1981
- Laruelle, Marlène, Bassin, Mark & Glebov, Sergey (red.) (2015). *Between Europe and Asia: The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press
- Laruelle, Marlène (2015). *The “Russian World” Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination* [Elektronisk] Tillgänglig: http://globalinterests.org/wp-content/uploads/2015/05/FINAL-CGI_Russian-World_Marlene-Laruelle.pdf
- Levada (Rysslands oberoende opinionsinstitut) Левада-Центр [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.levada.ru/?s=%D0%91%D0%B0%D0%BB%D1%82%D0%B8%D0%B9&cat=0>
- Levada (2015) Левада-Центр Внешнеполитические ориентации [*Utrikespolitiska riktlinjer*] (Rysslands oberoende opinionsinstitut) [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.levada.ru/2015/10/13/vneshnepoliticheskie-orientatsii/>
- Lettlands konstitution (1994) *Constitution (Satversme) of the Republic of Latvia*, [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/constitution_of_the_republic_of_latvia.pdf
- Lettiska UD (2004) Советские массовые депортации из Латвии [*De sovjetiska massdeportationerna från Lettland*] Utrikesdepartementet i Republiken Lettland [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.mfa.gov.lv/ru/informacionnye->

- [materialy-i-dokumenty/voprosy-istorii-latvii/istoriya-okkupacii-latvii-1940-1991/sovetskie-massovye-deportacii-iz-latvii](#)
- Lettland kulturdepartement (2011). *Guidelines of National Identity and Society Integration* [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.mfa.gov.lv/en/policy/society-integration/integration-policy-in-latvia-a-multi-faceted-approach/guidelines-of-national-identity-and-society-integration>
- Parker, Noel. (red.) (2008). *The Geopolitics of Europe's Identity [Elektronisk]: Centers, Boundaries, and Margins*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Rose, Richard, (2005). *New Baltic Barometer. Post-Enlargement Survey*. University of Strathclyde. Glasgow: Centre for the Study of Public Policy. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.balticvoices.org/documents/spp-401.pdf>
- Ryska UD (2009) Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года [*Den nationella säkerhetsstrategin i Ryska federationen fram till 2020*] Ryska Federationens Utrikesdepartement [Elektronisk] Tillgänglig: <http://kremlin.ru/supplement/424>
- Lavrov, Sergei, 20 Mars 2014 Вступительное слово Министра иностранных дел России С.В.Лаврова на совещании с представителями МИД России в субъектах Российской Федерации, 20 марта 2014 года. [*Inledningsanförande av den ryske utrikesministern Sergej Lavrov, vid mötet med företrädare för den ryska utrikesministeriet i de ingående enheterna av federationen*] [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.mid.ru/ru/press_service/minister_speeches/-/asset_publisher/7OvQR5KJWVmR/content/id/69610?p_p_id=101_INSTANCE_7OvQR5KJWVmR&_101_INSTANCE_7OvQR5KJWVmR_languageId=ru_RU
- Maslow, Abraham. "A Theory of Human Motivation," *Psychological Review* 50, (Dec. 1943): 370-96.
- SCB (2005). *Demografi 2015*. Central Statistical Bureau of Latvia, [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_11_demografija_2015_15_00_lv_en_0.pdf
- Sheffer, Gabriel (2003). *Diaspora politics: at home abroad*. New York: Cambridge University Press
- Smirnov, Vadim (2013). Политическая элита в странах Балтии: этнический фактор [*Den politiska eliten i Baltikum: Den etniska faktorn*]. Immanuel Kant Baltic Federal University, Kaliningrad
- Smith, David J., Pabriks, Artis, Purs, Aldis & Lane, Thomas (2002). *The Baltic states: Estonia, Latvia and Lithuania*. London: Routledge
- Smith, Anthony. (1998). *Nationalism and Modernism* New York: Routledge
- Svenska UD (2015). *Landrapport*, Sveriges Utrikesdepartement [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.swedenabroad.com/sv-SE/Ambassader/Riga/Landfakta/Om-Lettland/>
<http://www.manskligarattigheter.se/sv/manskliga-rattigheter-i-varlden/ud-s-rapporter-om-manskliga-rattigheter/europa-och-centralasien?c=Lettland>
- Svenska UD (2010) *Mänskliga rättigheter i Lettland*, Sveriges Utrikesdepartement [Elektronisk] Tillgänglig:

- <http://www.manskligarattigheter.se/sv/manskliga-rattigheter-i-varlden/ud-s-rapporter-om-manskliga-rattigheter/europa-och-centralasien?c=Lettland>
- SVT, (2014) *Hotet från Ryssland: Baltstaterna ska vara rädda* [Intervju med Putins personliga rådgivare Sergej Markov] [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.svt.se/nyheter/utrikes/estland-och-lettland-ska-vara-radda-for-oss>
- Teorell, Jan & Svensson, Torsten (2007). *Att fråga och att svara: samhällsvetenskaplig metod*. 1. uppl. Stockholm: Liber
- Yle (2015). *Den ryska propagandan oroar myndigheterna i Lettland* [Elektronisk] Tillgänglig: <http://svenska.yle.fi/artikel/2015/02/11/den-ryska-propagandan-oroar-myndigheterna-i-lettland>
- Young, Robert J.C. (2001). *Postcolonialism: an historical introduction*. Oxford: Blackwell
- Zepa, B. (2006). *The Changing Discourse of Minority Identities*. Riga: Baltic Institute for Social Sciences
- Tarasova, Svetlana (2014). Проблемы адаптации русскоязычного населения в странах Балтии [*Problemen med integreringen av den ryskspråkiga befolkningen i de baltiska staterna*] Fakulteten för internationella humanitära relationer, Sankt Petersburgs statliga universitet [Elektronisk] Tillgänglig: <http://mgs.org.ru/2014/09/проблемы-адаптации-русскоязычного-н/>
- Turchinov, Aleksander (2012). Дискриминация русских в странах Балтии: причины, формы, возможн [*Diskriminering av ryssar i de baltiska staterna*] Moskvas institut för Mänskliga Rättigheter [Elektronisk] Tillgänglig: http://pravorf.org/doc/pub_111.pdf
- Vorotnikov, Vladislav (2014) Концепции и приоритеты внешней политики Латвии, Литвы и Эстонии в 2004-2012гг [*Koncept och utrikespolitiska prioriteringar i Lettland, Litauen och Estland mellan åren 2004-2012*]. Moskvas statliga institut för internationella relationer, MGIMO Universitet, Moskva. [Elektronisk] Tillgänglig: http://mgimo.ru/files2/y12_2014/262823/Vorotnikov_diss.pdf